

XIX. YÜZYIL SAMSUN'DA BİR GRUP KONUT MİMARİSİ

XIX. A GROUP HOUSE ARCHITECTURE IN CENTURY SAMSUN

Yrd. Doç. Dr. Nadire Tuba YİĞİTPAŞA *

Funda UZ**

Özet

17.yy. sonları ile 18.yy.'ın başlarından itibaren Osmanlı Devletinin batı karşısında yenik düşmeye başlaması üzerine bu gidişata çözümler 'batıya yönelik' politikasını doğurmuştur. 1839 yılında kabul edilen Tanzimat Fermanı ile batıya yönelişin ilk adımı atılmıştır. 19.yüzyıl Osmanlı mimarisinde değişen zaman içerisinde değişen mekânların oluşturduğu bir anlayış hâkim olmuştur. Bu dönem Osmanlı sanatı açısından da bir değişim noktası olarak kabul edilmektedir. Osmanlı sivil mimari örnekleri daha belirgin bir biçimde bu Avrupalı tarzlara yönelirken, dini mimari eserleri gelenekçi yapısını korumaya çalışmış, daha ziyade cephe düzenlemeleri ve süslemede batı etkisi kendini hissettirmiştir.

19.yüzyıl Osmanlı içerisindeki gayrimüslim ve Levantenlerin etkileşimleri, ağırlıklı olarak yaşadıkları yerleşimlerdeki mimari yapılara, özellikle konutlara yansımıştır. Konutların cephe anlayışına 19.yüzyıl Avrupa sanatının eklektik üslubu hâkim olmuştur. Batılılaşma dönemi sanat hareketleri içinde 19.yüzyılın ikinci yarısında kendini hissettiren, Avrupa'da başlayan ve moda haline gelen eklektik veya seçmeci anlayış Osmanlı konutlarını da etkilemiş, bu üslubu yansıtan deneysel eserler yapılmaya başlamıştır. Barok sanatı yerini Neo Klasik sanata bırakmış, geçmişin klasik temaları üzerinde durulmuştur. Geçmişin sanat

* Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Kurupelit Kampüsü 55139-SAMSUN. E-mail: tubayigitpasa@omu.edu.tr

** Master Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kurupelit/SAMSUN, E-mail: funda.uz@gmail.com

anlayışına ait biçimsel öğeler eklektik anlayışın esnek anlayışıyla ayrı ayrı ya da farklı dönemler de olsalar da bir arada kullanılabilmişlerdir. Bu anlayışta planlarda temel tipolojiye sadık kalınsa da cephe düzeni ve elemanları Yeni Klasik ve Barok üslubunun bezemeleriyle donatılmaya başlamıştır.

19. yüzyılda Samsun'un liman ticaretinin iç kesimle olan yol bağlantısıyla ana arter durumunda olması gibi etkenler dolayısıyla kentin ekonomik açıdan kalkınması ve kentsel gelişiminde önemli bir yere sahip olduğu görülür. Bu durum kentte sivil yapıların gelişmesinde de önemli bir rol oynar.

Anahtar Kelimeler: XIX. Yüzyıl, Samsun, Konut Mimarisi, Osmanlı, Batı Etkisi.

Giriş

Yeni Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasıyla birlikte yapılan anlaşmalar gereğince Samsun'da da mübadele söz konusu olmuştur. Batı Trakya ve Yunanistan'dan gelen göçler sonucu kentin nüfusunun arttığı gözlenir. 1927'de yapılan ilk sayımda şehrin nüfusu, hemen hepsi Türk- Müslüman olmak üzere, 30.372 kişidir. İlerleyen yıllarda ise kentin nüfusu yavaş yavaş artmıştır. Ancak 1950-1960 yıllarında yaşanan inanılmaz nüfus artışı, kentin ekonomik yönden gelişimiyle orantılı bir durum ortaya çıkarmıştır¹.

1927 yılında yapılan nüfus sayımında nüfusun daha çok Kadıköy, Selahiye ve Ulugazi Mahallelerinde toplandığı belirlenmiştir. Şehrin nüfusu 1950'li yıllara kadar fazla bir artış göstermemiş, ilk defa 1955 sayımında 50.000'i aşmıştır. (62.629) bu tarihten itibaren nüfus artışına paralel bir biçimde alanı genişleyen Samsun şehri Subaşı, Saathane ve Cumhuriyet Meydanı semtlerine doğru yayılmış, daha sonra Ondokuz Mayıs, Hürriyet ve Çiftlik mahalleleri yönünde genişlemiştir².

19.yüzyıl ortalarında Karadeniz'in buharlı gemilere açılması, kentin ekonomik yönden canlanmasına, yüksek vasıflı tütün ekiminin Bafra çevresinden başlayarak Samsun yöresine

¹ B. Darkot, "Samsun", İslam Ansiklopedisi, C.10. , İstanbul 1980, s.176.

² M. Öz, "Samsun", T.D.V.İ.A. , C.36, İstanbul 2009, s. 87.

yayılmasına ve kentin nüfusunun artmasına yol açar³. Bu durum Trabzon ve Ege kıyıları ile İç Anadolu'dan gelen ve Türkçe konuşan Rumların, Ermenilerin ve Avrupalı tüccarların Samsun'a yerleşmesine yol açar. Kente yeni yerleşen bu insanlar ve burada yaşayan gayrimüslim vatandaşlar kendilerine yeni mahalleler kurmuşlardır⁴.

MÖ. 7.yy.'da Miletoslular'ın kurdukları koloni kenti Amisos, Karadeniz Bölgesinde yer alan kentin bilinen ilk adıdır⁵. Bugünkü şekliyle Samsun adının 12. ve 13. yüzyıllardaki Türk hâkimiyeti dönemine dayandığı, batı kaynaklarında ise "Sampson" şeklinde geçmeye başladığı, her iki söylenişin de şehrin önceki adı "Amisos" tan kaynaklandığı kabul edilmektedir⁶.

19.yüzyılın sonlarında Samsun'da ev sayısı 2.624 iken 20.yüzyılın başlarında ise 3.600 olduğu ifade edilmektedir. 1893 senesi yazında Samsun'dan geçen V. Flottwell şehrin nüfusunun Türk, Frenk ve Rumlardan oluştuğunu; Frenklerin sahilde, Rumların tepede(Kadıköy), Türklerin ise bu iki azınlığın kaldığı yer arasında oturdukları söylenir⁷.

Yörede Doğu Karadeniz ve Orta Anadolu Bölgelerinin etkisinde bir konut mimarisi gelişmiştir. Köylerde toprağın neminden korunmak amacıyla taşlara oturtularak zeminden yükseltilmiş kare planlı evler yaygındır. Yapıların kuzeyinde üstü örtülü, cepheleri ahşap parmaklıklı bir çardak vardır. Lâdik gibi iç kesimlerde Anadolu'nun geleneksel mimarlığını yansıtan yığma taş, kerpiç ve bağdadi sıvalı evlere rastlanmaktadır. Havza ve Vezirköprü ilçelerinde özgün ahşap yapılar görülmektedir.⁸. Genellikle zemin üzeri iki katlı olan binaların dış cephesi yığma tuğladan(bazı büyük yapıla taştan), iç bölmeleri bağdadi olarak yapılmıştır. İkinci katta bir çıkma mevcuttur. Çıkma bazı yapılarda iki adet (bazen dört) ahşap veya taş direk taşımakta, bazı yapılarda demir çubuklarla desteklenmektedir. Kıрма çatısı alaturka kiremitle örtülü, saçak altları ahşaptır. İç mekânda ortada bir sofa yer almakta, diğer odalar bu sofaya açılmaktadır. Taban ve tavan ahşap malzemelidir.

Samsun il ve ilçe merkezlerde bunlardan farklı bir sivil mimari ile karşılaşmaktadır. Bu evler düzgün kesme taştan özenli bir işçilikle yapılmışlardır. Ayrıca il merkezinde Rum ve

³ M. Çadırcı, "Tanzimat'ın Karadeniz Bölgesinde Uygulanması", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun 1988, s. 197.

⁴ P. Tuğlacı, "Osmanlı Şehirleri", İstanbul: Milliyet Yayınları 1985, s. 264.

⁵ M. Aydın, "Samsun", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.III, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları 1997, s. 1605.

⁶ B. Darkot, "Samsun", s. 173. ; Yolalıcı, "XIX. Yüzyılda Canik Sancağında Zirai Üretim", s.9. ; Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, s. 262; Ali Sarcan, *Samsun Tarihi*, Ankara 1966, s. 81-82; Rifat Gökçen, Osman Yalçın, *Samsun ve Karadeniz Bölgesi*, İstanbul 1986, s. 38.

⁷ P. Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, s.264.

⁸ M. Aydın, "Samsun'da Sivil Mimarlık", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.III, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları 1997, s.1606.

Ermeni evleri de yoğun olup mimari yapıları ile diğerlerinden kolaylıkla ayrılmaktadırlar. Samsun 1869 yılında tümüyle yanmış ve bu tarihten sonra yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Şehir Fransız mimarının planına göre yeniden kurulmuştur⁹. Taş yapının inşası için Batılı mimarlara ihtiyaç duyulmuş böylece Samsun'da Batı mimarlık kültürü ve mimarlık üslupları uygulanmaya başlanmıştır. Deniz kıyısından güneydeki hafif eğimli yamaçlara göre evler kademe kademe yükselmektedir. Denize paralel caddeler ile onları dikey olarak kesen sokaklarda adeta antik çağın hippodamos plan düzenine göre yapılanma bunların çevresinde yer almıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın başlarında, I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın ortaya çıkışına kadarki süreç içerisinde, Samsun'da, Batı mimarlık üsluplarının izlerini taşıyan çok sayıda sivil mimarlık örneği inşa edilmiştir. Sivil mimarlık örneklerinde, plan tasarımı açısından bir üslup birliği söz konusu değildir. Zira yapıldıkları dönem (19. yüzyıl), yapı inşasında mevcut arazilerin değerlendirilmesini gerekli kıldığından, belirli bir üslupta ele alınmış tasarımı, rahatça araziye uygulamak mümkün olmamış, projeler mevcut araziye göre ayarlanmıştır. Samsun'da eğimli arazinin fazla oluşundan dolayı arazinin eğimine uygun olarak bodrum ve zemin katlar üzerine bir, iki veya üç katlı olarak inşa edilen yapılar da katlar arasındaki bağlantı, merdivenlerle sağlanmıştır.

Şehrin en eski evleri Kale Mahallesi, Pazar Mahallesi, Hançerli Mahalle, Selahiye Mahallesi ve Saitbey Mahallesinde görülmektedir. Buradaki evler çoğunlukla iki veya üç katlıdır. Sivil mimari ahşap veya ahşap karkaslı ve bağdadi sıvalıdır. Evlerin alt ve üst katları çoğunlukla aynı plan düzenindedir. Üst katlardaki salon evin eksenini oluşturmakta, odalar buraya açılmaktadır. Çoğunlukla evlerin girişleri bu çıkmaların altında veya ortasında bulunmaktadır. Girişler çoğunlukla kare planlı salonlara açılmaktadır. İkinci ve üçüncü katlar dışa çıkıntılıdır. Evlerin dışa açılan pencereleri dikdörtgen şekildedir. 20.yüzyıl başında yapılmış olan taş devlet yapıları daha çok Rum ve Rus mimarisinin etkisi altında kalmıştır.

19. Yüzyıl Osmanlı Mimarisi ve Yabancı Etkiler

⁹ M. Emin Yolalıcı, *19. Yüzyılda Canık (Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s.21.

Yakın tarihimizde Batılılaşma adı verilen ve kökeni III. Selim dönemine kadar götürülmekle beraber esas olarak Tanzimat'la başlayan süreç, Batı'dakinden çok farklı bir biçimde gelişmiştir¹⁰.

18. yy. 'ın ilk yarısında Osmanlı konut mimarlığı Barok etkisi altında kalmıştır. Plan aynı kalsa bile yapı ve oda öğeleri zamanla Barok sanatın biçim ve süslemesini en yoğun biçimde yansıtır. Kalem işi süslemeler, duvarlarda özellikle raf üstünde çerçeveli bölümler içinde görülmeye başlamıştır. Ahşap oymalarda Barok kıvrımlardan etkilenmiştir. Çıkma altları ve saçaklar eğri yüzeyli, bağdadi sıvalı yapılmaya başlanır ve nakışlarla süslenir. Sofa direkleri artık Bursa kemerli değil, daire ve S biçimli Barok kemerlidir. Yüzyılın sonlarına doğru Barok etki planda kendini gösterir ve ilk kez İstanbul'da oval sofalar uygulanmaya başlamıştır¹¹.

Barok uygulamaların ardından Ampir üslubunda etkisi 19. Yy. 'da II. Mahmut döneminde ortaya çıkar. Bu etki ile beraber daha sade yapılar yapılmakta, eğri yüzeyler azalmaktadır. Cephelerde ve iç mekânda gereksiz süslemeler yapılmamaktadır. İç sofalı planın daha çok kullanıldığı görülür. Çıkma azalmış, saçaklar daralmış ve ahşap lambri ile kaplanmıştır. Cephelerde yarım gömme sütunlar, üçgen alınlıklar, daire ve düz kemerler, kabartma kilit taşları bazen sıvayla da yapılmış bezemesiz iri silmeler, şemseler, rozetler, çevresi ışınal madalyonlar, tuğralar, gırlantlar, akantus ve defne yaprakları, silahlar, bayraklar ve meşalelerle yapılan armalar, müzik aletleri, vazolar ve çiçek ampir üslubunu belirleyen özelliklerdir. Pencere üstleri üçgen alınlıklı ya da yarım daire kemerli silmelerle bezelidir. Odalara köşeden girişler kalkar. İç duvarlara alçıdan kabartma çıtalarla çerçeveler, bazen de bunların içine kabartma çiçek demetleri yapılır. Dolap cepheleri yalınlaşır. Ortada yarım yuvarlak planlı çiçeklik nişi ve rafı yer alır¹².

Barok, deyim olarak Batı mimarlığındaki belirli bir dönemi işaret etmekle birlikte, Osmanlı örneklerinde Batı'dan kopya edilen bir üslup olarak belirmemektedir. Kendine özgü özellikleri olan, Osmanlı-İstanbul Baroğu yerel bir üslup olup, Fransa ile ilişkilere rağmen daha çok İtalyan baroğundan etkiler gösterir. Mimarları, dışardan ihraç edilen etkileri hazmedip onları, orijinal bir kalıba dökmesini bilmişlerdir¹³.

19.yüzyıla gelindiğinde Avrupa ile ilişkilerin artması bezemede de yenilikleri beraberinde getirmiştir. 19. Yüzyıl başında sivil mimari yapılarda Antik sütun başlıkları ve

¹⁰N. Yazıcı, *Osmanlılar 'da Mimarlık Kurumunun Evrimi ve Tanzimat Dönemi Mimarlık Ortamı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 5.

¹¹ M. Sözen, *Türklerde Ev Kültürü*, İstanbul 2001, s. 29-30.

¹² M. Sözen, *Türklerde Ev Kültürü*, İstanbul 2001, s. 29-30.

¹³ D. Kuban, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul 1954, s23.

üçgen alınlıkların kullanıldığı görülmektedir. Yine bu dönemde duvara gömülü sütunların sıklıkla kullanıldığı, plasterlerin konsol biçiminde üç boyutlu akant yapraklarına dönüştüğü görülür¹⁴.

Samsun Evlerinin Cephe Özellikleri

Evlerin cephe düzeninde bazı öğeler etken olmuştur. Binaların yüksekliği, kat sayısı, giriş kapısının yeri, pencereler, çıkmalar, alınlıklar ve çatı saçaklarıdır. Evlerin en önemli ve özenli cephesi sokağa bakan giriş cepheleridir (Foto.2, 4). Samsun sivil mimari örneklerinin birçoğunda bu özellik görülür. Samsun Tekel Başmüdürlük Binası (Foto. 5) ve Samsun Yol-İş Sendika Binası (Foto. 6) örnek verebiliriz. Arka ve yan cepheler sağır görünümündedir. Giriş cephelerinde pencereler ve özellikle çift kanatlı ahşap giriş kapıları dikkat çekicidir (Foto. 7). Bodrum kat diğer katlara oranla daha alçak olup sade bir cephe düzenlemesine sahiptir. Bodrum katı oluşturan öğeler giriş kapısı ve pencerelerdir. Burada pencere sayısı birinci ve ikinci kata göre daha azdır.

Ana giriş kapıları çift kanatlı olup, giriş cephesinin ortasında yer almaktadır. Bahçeye açılan kapılar tek kanatlıdır (Foto. 8). Kapının üstlerinde pencere ya da demir parmaklıklı açık kafesler bulunur (Foto. 9). Ev bahçe içerisinde yer alıyorsa evi çevreleyen bahçe duvarı vardır. Bahçeye girişi sağlayan kapı ile evin giriş kapısı aynı eksen üzerinde yer alır.

İkinci katta cepheler daha hareketlidir. Cephelerde çıkmalar, balkonlar, konsollar, kat silmeleri, plasterler, köşe dikmeleri ve pencereler cephelere hareketlilik kazandırmıştır. Samsun evlerinde sofa ve odalar genellikle sokağa doğru dikdörtgen formlu taşıntı yapmaktadır. Çıkmalar evlerin sokakla olan bağlantısının sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Çıkma genellikle konsollarla taşınmaktadır. Samsun 19 Mayıs Mahallesi Hürriyet Caddesi 9 Numaralı Konutun da çıkması ahşap konsollarla taşınmaktadır(Foto. 12). Bazı yapılarda çıkma zemin kattan başlayıp birinci katta da devam eden örnekler vardır. Çıkmanın altında destek kullanılmayan yani düz cumbalı evlerde bulunmaktadır. Samsun 19 Mayıs Mahallesi Ağabali Caddesi 11 Numara da yer alan konutta ise çıkma sütunlarla taşınmaktadır (Foto.13).

Cumba cephelerinde ön cephelerde genellikle iki, yan cephelerde ise birer pencere bulunmaktadır. Yandaki pencereler çoğu zaman daha dar ve dikdörtgen formludur. Bazı

¹⁴ S. Denel, *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekânlarda Değişim ve Nedenleri*, Ankara 1982, s. 54.

yapılarda ön cephelerde üç pencerenin kullanıldığı da olmuştur(Foto.14). Samsun evleri incelendiğinde çıkmalar oda genişliğinde, normal çıkma tekniğinde ve konsolla taşınan çıkmalar karşımıza çıkmaktadır.

Pencereler; zemin kat ve üst kat pencereleri her zaman dikey ekseninde yer almaktadır. Pencereler lentolu, kemerli olup genellikle çift kanatlı ve dikdörtgen formundadırlar. İstanbul evlerinde çokça görülen giyotin pencerelere Samsun evlerinde de rastlanır. Zemin kat pencereleri demir parmaklıklı olurlar.

Alınlıklar; Samsun evlerinde çok yaygın bir uygulama cephede alınlıkların bulunmasıdır. Bu tip cepheye sahip pek çok ev vardır (Foto. 4, 5, 6, 11, 14). Samsun Hükümet Konağının giriş cephesinin üzeri üçgen alınlıklıdır (Foto.15). Ayrıca Samsun Selahiye Mahallesi Müftü Hamam Sokak'ta yer alan 30 numaralı konutta da çıkmanın üzeri üçgen alınlıkla son bulmaktadır(Foto.16). Gümüşhane evlerinin de birçoğunda üçgen alınlık bulunmaktadır(Foto. 17, 18). Sakarya- Geyve İlçesi Şaban Çakır Evi'nin alınlığı da Samsun'daki örneklerle benzerdir(Foto.19). Samsun ilçelerinde alınlıklar ve çıkmalar benzer özellikler göstermektedir(Foto.20).

Çatılar ahşap iskelet üzerine kurulmuştur. Kıрма çatı yaygın olarak kullanılmıştır. Kıрма çatısı alaturka veya Marsilya kiremidiyle örtülüdür. Saçaklar cepheleri hareketlendiren mimari unsurlardandır. Geniş saçaklar görülmektedir. Saçak altları da ahşaptır.

Cepheye bakıldığında hareketi sağlayan diğer bölümler ise ıslak mekânları oluşturan banyo ve tuvalet bölümleri olmuştur. İç mekândan ayrı tutulmak istenen ıslak mekân bölümleri çıkmalar yaparak düzenlenmiştir. Genellikle evin iki katı boyunca yükselen bu mekânlar evlerin arka ya da yan cephelerinde yer almaktadır. İlkadım Gençlik Merkezi'ni örnek verebiliriz.

Samsun evleri incelendiğinde çatı katlarının kule biçiminde düzenlendiği görülmektedir. Eski TÖB-DER Binası'nın çatı katı kare planlı ve kule biçiminde yapılmaktadır (Foto. 2). Ayrıca Samsun İnce Sokak'ta yer alan konutta da çatı katı çokgen formunda kulevari yapılmıştır (Foto. 21).

Samsun Evlerinin Plan Özellikleri

Samsun evleri çoğunlukla iç sofalı plan özelliği göstermektedir. İç sofalı plan tipi karniyarık olarak da adlandırılır. Bu plan tipinde sofanın iki yanına odalar sıralanmıştır. Sofa kuzey-güney ya da doğu-batı doğrultusunda uzanıp dikdörtgen planlıdır. Evlerde odaları

birleştiren en önemli kısım sofadır. Odalar sofaya açılırlar. Odaların sofayla bağlantısı çift kanatlı ahşap kapılarla sağlanır. Sofanın bir ucunda merdiven, tuvalet ve banyo yer alır.

Evler bodrum kat üzerine iki katlı olarak yapılmıştır. Evlerin orta kat ve üst kat sofaları birbirinden farklı olabilir. İlkadım Gençlik Merkezinde bodrum kat sofasızdır, birinci katta iç sofa L şeklinde düzenlenmiş ve ikinci katta ise güney-kuzey doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı iç sofa karşımıza çıkar.

Evlerde tavanlar ahşap kaplama yöntemiyle düzenlenmiştir. Ahşap derz araları ahşap çıtalar kullanılarak kapatılmıştır.

Samsun evlerinde odaların planları kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlıdır.

Samsun Evlerinin Süsleme Özellikleri

19. yüzyıl Osmanlı Batılılaşma süreci mimaride özellikle cephe düzenine yeni anlayışlar getirmiştir. Samsun evleri süsleme özellikleri açısından değerlendirildiğinde zengin süsleme özelliklerine sahip değildir. Cephe olarak sade bir görüntüye sahip olan evlerde süsleme açısından en dikkat çeken cephe giriş cephesidir (Foto. 4, 5, 6, 9, 10, 22). Süsleme öğelerinin daha çok giriş cephesinde toplandığı evlerin cumba, oda ya da balkon çıkmalarını taşıyan konsollar cephede en çok dikkat çeken mimari unsurdur. Sadeliğin devam ettiği iç mekânlarda süsleme öğeleri daha çok tavanlarda ve merdiven korkuluklarında görülmektedir. Çıkmalı ahşap konsollar, taş konsollar ve demirden konsollarla taşınmaktadır.

Ahşap malzeme evlerin en önemli süsleme malzemesi arasında yer almaktadır. Ahşap malzeme evlerde çatı ve saçaklarda, alınlıklarda, çıkma altlarında, konsollarda, kapılarda ve merdiven korkuluklarında görülmektedir.

Pencere, balkon korkuluklarında, kapı alınlıklarında ise metal işçiliği görülür. Dövme ve bükme tekniği kullanılarak yapılan korkuluklarda S kıvrımlı ve geometrik motifler yer alır.

Kapılar süsleme açısından oldukça sadedir. Giriş kapıları çift kanatlı, üstte genellikle dikdörtgen kapı açıklığı bulunur.

Neo- Klasik mimarinin görüldüğü Samsun evlerinde dış cephelerde üçgen alınlıklara (Foto. 4, 5, 6, 11, 14,15), kabartmalı lento veya sövelere(Foto. 3, 7) ve dış frizlerine rastlanır (Foto. 23). Samsun'da yer alan Hükümet Konağı'nın saçak altını dış frizi dolanmaktadır (Foto. 15). Ancak iç cephelerde fazla süsleme görülmez. Katalogdaki yapılar incelendiğinde iç cephesinde en çok süsleme bulunan yapı Eski TÖB-DER Binası/ Takas Odasıdır. Bu yapının hem iç hem de dış cephesinde yoğun bir şekilde süsleme görülmektedir. Bahçe kapılarında(Foto. 10), saçak altında ve konsollarda(Foto.24), balkon korkuluğunun taş

süslemesinde(Foto. 25), evin ikili bir giriş düzenlemesi bulunmakta her iki girişte de süslemeler karşımıza çıkmaktadır ayrıca süsleme iç mekânda da devam etmiştir(Foto. 23, 26, 27, 28)

Trabzanlar, parmaklıklar, korkuluklar genellikle dekoratif olarak kullanılan demirden yapılmıştır. Bu demirler S kıvrımlı veya salyangoz biçimi bir dizi eğrinin kullanılması ile oluşturulmuştur. Bazı durumlarda aynı eksen ve elemanlar pencere demiri olarak da kullanılmış, cepheye dekoratif bir bütünlük kazandırmıştır.

Samsun Evlerinin Malzeme Özellikleri ve Uygulanan Teknikler

Samsun evlerinde genellikle ahşap malzeme kullanılmıştır. Binaların dış cephesi yığma tuğladan(bazı büyük yapılar taştan), iç bölmeleri bağdadi olarak yapılmıştır. Bodrum kat duvarlarında moloz taştır. Moloz taş su basman seviyesine kadar çıkarılmıştır.

Ahşap malzeme taşıyıcı, dolgu, kaplama ve süsleme gibi farklı işlevlerde kullanılmıştır. Kapı, pencere, tavan ve taban döşemelerinde, merdivenlerde ve çatı ve saçakta kullanılmaktadır. Taş malzeme çoğunlukla temel ve zemin kat duvarlarında görülür. Devlet Demir Yolları Lojmanı bodrum kat moloz taş malzemelidir. Şahinzade Remzi Bey Konağı kesme taş malzemedен inşa edilmiştir. Şahinzade Remzi Bey Konağının bodrum kat duvarları moloz taştır. Bahçe duvarı ve yer kaplamalarında taş malzeme kullanımı söz konusudur.

Ahşap iskelet üzerine kurulan çatılarda kırma çatı sistemi görülür. Çatı üzeri alaturka ve Marsilya kiremidiyle kaplıdır.

Sonuç

Tanzimat'tan başlayarak Batı'nın etkisiyle değişen aile yaşantısı, devlet işleri, ticaretle uğraşan ve şehrin önde gelen isimlerinin evlerinde değişikliklere yol açmıştır. 19.yy'da (1838-1841) Samsun'da yedi mahalle bulunmaktadır. Bu yedi mahallenin ikisi Ermeni ve Rum Mahallesidir. Rumlar kentin yüksek kesimlerinde ve vilayet konağı çevresinde, Ermeniler ise Selahiye Mahallesinde oturuyordu. Samsun'da nüfusun Müslümanlardan ve göçle gelen azınlıklardan oluşması en çok da sivil mimariye yansımıştır. Müslümanlar daha sade ve gösterişli olmayan evler yaparken, Rum ve Ermeni evleri daha gösterişli ve süslemeli

bahçe içerisinde yer alan evler inşa etmişlerdir. Özellikle Ermeni taş ustaları mimaride başarılı eserler ortaya koymuştur.

Samsun'da günümüze ulaşan evlerin 1900'lü yılların başlarında yapıldığı bilinmektedir. 1869 Büyük Samsun yangınından sonra 415 ev yanmıştır. Günümüze ulaşan evlerin çoğunluğu da bu tarihten sonra yapılan evlerdir. Bu evlerde genellikle mübadeleyle gelen Ermeni ustalarca yapılmıştır. Evler karniyarik olarak da tabir edilen iç sofalı plan tipine sahiptir. Samsun ve çevresinde Batı mimarlık kültürünün izlerini yansıtan çok sayıda sivil mimari örneği inşa edilmiştir. Batı üslubunun izleri ve yansımaları Neo-Klasik, Neo-Barok üsluplar içerisinde verilmiştir. Samsun evleri, plan ve çıkmalı cephe düzeni açısından geleneksel konut mimari özelliklerini taşısa da cephe düzeni ve süsleme anlayışıyla Batılı bir karakter taşımaktadır. Antik mimarinin anıtsal, simetri ve dengeye dayalı cephe düzeni anlayışıyla dikkat çeken Neo-Klasik üslup Samsun cephe düzenine ve süslemelerine hâkim olmuştur.

Samsun'da inşa edilen Batı üslubundaki sivil mimarlık örneklerinin büyük çoğunluğunda son yıllarda yapılan onarımlar sonucunda özgünlüklerini yitirmişlerdir. Zaten Batı tarzı da Samsun yapılarının plan ve iç mimarilerinde değil daha çok dış cephelerinde hissedilir.

Samsun evleri zemin üstüne iki katlı olarak tasarlanmıştır. Zemin kat ekonomik işlevlere hizmet verirken üst kat yaşam alanını oluşturmuştur. Ön cepheler genellikle simetrikdir. Dikdörtgen ahşap pencereler kullanılmıştır. Genellikle giyotin pencereler ve çift kanatlı, ortası çıtalı pencereler görülmüştür. Giriş kapıları çift kanatlıdır, oda kapıları ise tek kanatlıdır.

KAYNAKÇA

AYDIN M. ,’’Samsun’’, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul 1997.

ÇADIRCI M. , ‘’Tanzimat’ın Karadeniz Bölgesinde Uygulanması’’, *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun 1988.

DARKOT B. , ‘’Samsun’’, *İslam Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul 1980.

GÖKÇEN R. ve YALÇIN O. , *Samsun ve Karadeniz Bölgesi*, İstanbul 1986.

ÖZ M. ,’’Samsun’’, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, İstanbul 2009.

SARCAN A. ,*Samsun Tarihi*, Ankara 1966.

SÖZEN M., *Türklerde Ev Kültürü*, İstanbul 2001.

TUĞLACI P. , *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul 1985.

YAZICI N. , Osmanlılarda Mimarlık Kurumunun Evrimi ve Tanzimat Dönemi Mimarlık Ortamı, (Yayınlanmış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).

YOLALICI M. Emin, ‘’XIX. Yüzyıl’da Canik Sancağında Zirai Üretim’’, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.6, Samsun 1991.

-----, *XIX. Yüzyıl’da Canik Sancağı ’nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1998.

Foto. 1: İlkadım Gençlik Merkezi doğu cephesi ikinci kat giriş kapısından ayrıntı.

Foto. 2:Eski TÖB-DER Binası genel görünüm.

Foto. 3: İlkadım Gençlik Merkezi sütunlar ayrıntı.

Foto. 4: Ulugazi Mahallesi İstiklal Caddesi 30 Numaralı Konut genel görünüm.

Foto. 5: Tekel Başmüdürlük Binası genel görünüm

Foto. 6: Yol-İş Sendika Binası genel görünüm

Foto. 7: İlkadım Gençlik Merkezi kat konsolu

Foto.8: Şahinzade Remzi Bey Konağı kuzeybatı cephesi

Foto.9: Şahinzade Remzi Bey Konağı giriş kapısından ayrıntı.

Foto.10: Eski TÖB-DER Binası Takas

Foto.11: Ömer Velioglu Evi doğu cephesi

Odası Bahçe kapısı ve giriş kapısından ayrıntı

Foto.12: Samsun 19 Mayıs Mahallesi, Hürriyet Caddesi 9 Numaralı Konut cumbadan ayrıntı

Foto. 13: Samsun 19 Mayıs Mahallesi, Ağabali Caddesi 11 Numaralı Konut sütunlardan ayrıntı

Foto.14: Ulugazi Mahallesi İstiklal Caddesi 30 Numaralı Konut giriş cephe alınlık

Foto.15: Samsun Hükümet Konağı giriş cephesi

Foto.16: Samsun Selahiye Mahallesi Müftü Hamam Sokak 30 Numaralı Konut

Foto.17: Gümüşhane Hasan Fehmi Ataç Evi

Foto.18: Gümüşhane Mehmet Aksoy Evi

Foto.19: Sakarya- Geyve İlçesi Şaban Çakır Evi alınlık. (Doğan Koşan'dan)

Foto.20:Samsun Alaçam’da bir konutun giriş cephesindeki üçgen alınlık.

Foto.21: Samsun İnce Sokak’ta Kuleli Ev (K. Hazneci’den)

Foto.22: Devlet Demir Yolları Lojmanı A Blok genel görünüm (K. Hazneci'den)

Foto.23: Eski TÖB-DER Binası/Takas Odası zemin kat tavan kaplaması

Foto.24: Eski TÖB-DER Binası/ Takas Odası konsollardan ayrıntı

Foto.25: Eski TÖB-DER/Binası Takas Odası saçak ve balkon korkulukları

Foto.26: Eski TÖB-DER/Binası Takas Odası giriş süslemesi

Foto.27: Eski TÖB-DER/Binası Takas Odası zemin kat süsleme

Foto.28: Eski TÖB-DER/Binası Takas Odası zemin kat sofa süsleme